

RAFFAI Judit

Újvidéki Egyetem
Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar
Szabadka, Szerbia
judit.raffai@magister.uns.ac.rs

VUKOV RAFFAI Éva

Újvidéki Egyetem
Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar
Szabadka, Szerbia
eva.vraffai@magister.uns.ac.rs

MIKUSKA Éva

Childhood, Social Work and Social Care Department
University of Chichester, United Kingdom
e.mikuska@chi.ac.uk

A 175 ÉVES VAJDASÁGI MAGYAR ÓVODAPEDAGÓGIA A NEMZETI IDENTITÁS ÉS AZ ANYANYELVHASZNÁLAT KÉRDÉSÉNEK TÜKRÉBEN

A vajdasági magyar oktatásról már számos összefoglalás született, de ezek csak érintőlegesen említik az iskoláskor előtti intézmények tevékenységét és történetét (Pálincás 1984, Tóth 1994, Gábrityné–Mirnics 1997). Az utóbbi évtizedekben viszont több olyan munka is készült, amely a szerbiai (Gavrilović 2001, Kopas-Vukašinović 2004, Mačković – Runje – Srdić – Vass 2004, Stojanovic – Kovacevic – Bogovac 2018), illetve a magyarországi óvodák történetét vázolja (Pukánszky–Németh 1997, Molnár – Pálfi – Szerepi – Vargáné 2015). Munkánkban mi sem vállalkozunk az átfogó vajdasági óvodatörténet bemutatására, viszont makroszinten a nemzeti identitás és az anyanyelvhasználat kérdésének szempontjai szerint szeretnénk áttekinteni az idén 175 éves vajdasági magyar óvodapedagógia állomásait, melyeket a

Vajdaságot érintő impériumváltások határai mentén jelöltünk ki. Óvodatörténeti vázlatunk leginkább szabadkai példákon keresztül érinti a vajdasági magyar óvodahálózat fontosabb polémiáit.

Kulcsszavak: óvodatörténet, anyanyelv, nemzeti identitás, Vajdaság, magyarok, Szabadka.

1. A vajdasági magyar óvodapedagógia állomásai¹

1.1. Az óvodahálózat kialakítása – a Magyar Királyság, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia időszaka (1843–1918)

Szerbia területén a legelső óvoda 175 éve, 1843-ban Vajdaságban, Szabadkán nyílt meg, magyar nyelvű csoportokkal. Jelentősége nem csupán a város fejlődése, hanem a régióban elinduló óvodamozgalom szempontjából is nagyon fontos volt (Pálinkás 1984, 101). A térség ekkor a Magyar Királyság területéhez tartozott, ahol ekkor már számos hasonló intézmény létezett. Közép-Európában az első kisdedóvó intézetet Brunszvik Teréz alapította 1828. június 1-jén Budán Angyalkert néven (Pukánszky–Németh 1997). Az óvodák terjedését a korabeli politikai helyzet segítette, „...a reformkor haladó politikusai nemzeti ügynek, a hazafias nevelés színterének tekintették a kisdedóvó intézeteket” (Molnár et al. 2015, 121). A magyar óvodapedagógia gyors fejlődése ellenére az első óvodai tevékenységet szabályzó törvény csupán az Osztrák–Magyar Monarchia idejében, 1891-ben lépett életbe. Ebben pontosan meghatározták az állam, a községek, a hitfelekezetek, jogi személyek és magánügyének óvodaalapítási feltételeit, az óvodákba járó 3 és 6 éves kor közötti gyermekekkel való foglalkozás szabályait, az óvodapedagógus-képzés alapjait. A törvény lehetővé tette, hogy a magyar nyelv mellett más nemzetiségi nyelven is történjen óvodai képzés, azzal a feltétellel, hogy kötelezte a magyartól eltérő anyanyelvű csoportokat, hogy az intézményben megtörténjen a magyar államnyelv ismereteinek az átadása is (1891. évi XV. törvénycikk). Mindezek ellenére, a 19. és 20. század fordulóján, térségünkben a törvény hatására csupán a magyar óvodai mozgalom erősödött meg, pedig az 1910-es népszámlálás adatai szerint a mai Vajdaság területén a lakosság 72%-a magyartól eltérő nemzetiségű volt (Mirnics 2000, 28). A magyar óvodák dominanciáját jól mutatják a statisztikai adatok, például az 1907/1908-as tanévben a mai Vajdaság területén működő 255 óvoda közül 240-ben magyar nyelven foglalkoztak a gyerekekkel, s csak 15-ben szólaltak meg a magyartól eltérő nemzetiségi nyelven, leginkább szerbül és németül (Pálinkás 1984, 101).

Szabadkán a városi tanács már 1839-ben foglalkozott az óvodalapítás gondolatával. Az első óvoda megnyitásának a terve Grüberl József nevéhez fűződik,

1 Munkánkhoz hasonló, a vajdasági magyarok iskoláskor előtti nevelésének a diakrón változások aspektusából való összefoglalását lásd: Mikuska–Raffai 2018.

aki pedagógiai tanulmányaira és a budapesti óvodákban töltött munkáéire hivatkozva, 1839-ben kérvényezte a várostól, hogy engedélyezzék egy kiseddóvó intézet megnyitását Szabadkán. Keresetét elutasították. 1843-ban Mack (Makk) György budai kereskedő hasonló levéllel fordult a városhoz. Kérelme meghallgatásra talált, Szabadka szabad királyi város tanácsa engedélyezte az első szabadkai óvoda, azaz Mack György magán kiseddóvó és reálintézetének a megnyitását (Völgyi 1896, 15–16). Az óvoda pontos helyét Vass Géza kutatásaiból ismerjük. Eszerint az első szabadkai óvoda nem a ma emléktáblával jelölt helyen, a Csíkós Béla utcában működött, hanem a Radić fivérek utcában. 1846-ig a mai Városi Könyvtárral szemben, majd ezt követően a könyvtár helyén álló házban működött megszűnéséig, 1849-ig (Mačković et al. 2004, 240). A kiseddóvóban folyó tevékenységekről keveset tudunk. A várostól igényelt óvodai felszerelésre vonatkozó okmány azt mutatja, hogy az óvoda falain belül pedagógiai munka folyt (6 fenyőfából készült pad, 50 festett kép), a magyar és a német nyelv írásának ismeretére (két magyar és egy német ábécéstábla), számolásra (egy számolótábla és 100 golyós számológép) tanították az odajárókat (Mačković et al. 2004, 240).

Ezt követően Szabadka város csak 1858-ban hozott döntést négy nyilvános városi óvoda megnyitásáról. Időközben a város a helybeli tanítók közül kettőt pesti óvodai tanfolyamra küldött (Iványi 1892, 434). A korabeli pedagógusok leginkább Friedrich Fröbel elveit követték. Az óvodák száma 1890-ben már 8-ra bővült. Az Óvodai Felügyelőbizottság által alapított óvodák mellett ebben a korszakban Szabadkán két magyar nyelvű felekezeti intézmény is működött: 1879 és 1885 között a katolikus egyház által fenntartott, az apácák által vezetett kiseddóvó a Miasszonyunkról elnevezett iskolánénék zárdaépületében, illetve 1894-től egy zsidó hitfelekezeti óvoda (Mačković et al. 2004, 245).

Szabadkán az 1880-as népszámlálás adatai szerint a város területén 62 556 lakos élt, amelynek 48,2%-a magyar, 44,7%-a horvát és szerb, 2,8%-a német volt (Szondi 2005, 287). Az 1890/91-es tanévre vonatkozóan a szabadkai óvodások nemzetiségi arányáról Völgyi Lajos korabeli pedagógus Szabadka 19. századi óvodatörténetét bemutató munkájából értesülünk: a gyermekek 85–90%-a magyar, 10–14%-a bunyevác és szerb, 0,5–1%-a német nemzetiségű. „Azok a gyerekek, akiknek nem magyar az anyanyelve, és beiratkozáskor nem ismerik a nyelvet, 2–3 éves óvodába járás után folyékonyan beszélnek azt” – írja Völgyi (1896, 16). Vass Géza jogosan kérdőjelezi meg ezeket az adatokat, utalva arra, hogy nem tudjuk, hogyan készültek a korabeli összeírások, és ezek milyen mértékben szolgálták a hatalmi szervek, illetve az összeállítók személyes elvárásait. Szerinte Völgyi egyedül „a III körü (tisztán bunyevác környék) Szent Rókus-templom melletti óvodáról fest valódi képet, bár itt is a magyar gyerekeket helyezi az első helyre »nyelv szerint a gyerekek 10–15%-a magyar, a többi bunyevác«. Vass

Géza a klerikális bunyevác *Neven* lap cikkét idézi, amely az 1891-es törvényre hivatkozva a következőket írja: „követljük, hogy az óvodákban ténylegesen használják a bunyevác nyelvet, mivel jogunk van arra, hogy a bunyevác nyelv éljen ott, ahol a bunyevác adófizetők pénze fekszik. Mindazonáltal, az anyanyelv a tudás legfőbb fegyvere” (Mačković et al. 2004, 255–256).

A magyar nyelv kiemelt státusza mellett a korszakban a katolikus vallás dominanciája is megfigyelhető a szabadkai óvodákban. Erre a legjobb példa a Völgyi Lajos kisdedővő által 1859-ben megszervezett óvodai karácsonyfa-ünnepély, amelyet 1860-ra Szabadka összes óvodájára kiterjesztettek a Városi Tanács támogatásával (Iványi 1892, 436). Völgyi Brunsvik Teréz martonvásári grófnő gyakorlatát követte, aki a karácsonyfa-állítás divatját Bécsből Pestre hozta, méghozzá az általa alapított óvodába. A karácsonyfa-ünnepély – amely a 20. század első évtizedében is még fontos ünnepe volt a szabadkai óvodáknak – a vallási szimbólumok mellett nemzeti szimbólumokat is tartalmazott, például a gyermekeknek adott ajándékok között megtalálhatóak voltak a nemzeti színű zászlócskák, a karácsonyfát nemzeti színű papírlánc díszítette, illetve felállítottak négy nagy nemzeti zászlót karácsonyi vallási tartalmú felirattal (Völgyi 1908, 37–38).

1.2. A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, majd a Jugoszláv Királyság időszaka (1919–1941)

Az első világháború után a mai Vajdaság területét a trianoni békeszerződés (1920) értelmében a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolták. Ez a folyamat a lakosság nemzeti megoszlását is megváltoztatta. Míg a magyarok aránya 1910-ben Vajdaság területén 28% (420 000) volt, 1931-ben már 23%-ra (376 000) csökkent a Vajdaság területét is beolvasztó új, nagyobb közigazgatási tartományban (Szondi 2005, 148). A tartomány népessége 1918 és 1940 között 190 000 állampolgárral gyarapodott, ebből 80 000 volt a „kolonisták”, túlnyomórészt szerbek száma (Szondi 2005, 148). Az újonnan létrejött államot 1919-ben a főhatalmak szerződéssel kötelezték, hogy a területén élő kisebbségek jogait megóvják, és állami költségvetésből biztosítsa minden nemzet számára az anyanyelvi oktatást (Horváth 1997, 321). Az oktatásra vonatkozó 1919-es szabályzat leszögezte, hogy a háború előtt már működő óvodákat nem szüntetik meg, és mindenkinek joga van saját anyanyelvén tanulni (Kopas-Vukašinović 2004, 45). Ennek ellenére 1929-ben a Vajdaság területét is felölelő tartományban csupán 168 óvoda működött 34 519 gyermekkel, azaz 87-tel kevesebb, mint 21 évvel korábban (Dimić 1997, 182). A szerbiai óvodai programok fejlődését vizsgáló Kopas-Vukašinović szerint a két háború közötti időszakban sem a gazdasá-

gi, sem a társadalmi tényezők nem kedveztek az óvodahálózat fejlődésének, óvodai programok kialakításának és gyakorlati megvalósításának. A korszakban megjelenő módszertani munkák Friedrich Fröbel elveit követték, habár ezeket a gyakorlatban kevésbé sikerült érvényesíteni (Kopas-Vukašinović 2004, 53–54). Az 1929-ben megjelent, népiskolákról szóló törvény az óvodák tevékenységére is kihatott, de csak 1940-ben készült el a korszak óvodai programja (*Program i način rada u zabavištu*), amely az óvodai munkát Friedrich Fröbel és Montessori pedagógiai módszereire alapozva pontosan szabályozta.

A magyar többségű településeken szerb nyelvű óvodák és iskolai előkészítők működtek, azzal az indokkal, hogy a gyermekek számára fontos az államnyelv alapjainak elsajátítása az iskolába lépés előtt. A pedagógusok elhelyezkedésének alapfeltétele volt a szerb nyelv tudása, valamint a délszláv államra és a királyra tett hűségkü (Mačković et al. 2004, 275). Kisebbségi tagozatra nagyon kevesen iratkozhattak, csak azok a gyermekek, akikről az állami szervek sajátos mércék alapján (névelemzés) megállapították², hogy valóban az illető kisebbséghez tartoznak (Horváth 1997, 323). Ez a gyakorlat egészen a második világháborúig meghatározta a szerbiai kisebbségi oktatási rendszert, és a magyar nyelvű oktatás leépítéséhez vezetett (Pálinkás 1984, 103). Mindemellett az ország egész területén érezhető volt az oktatásban egy jelentős lemaradás, 1938/1939-ben az általános iskolát a lakosság csupán 9%-a végezte el (Szondi 2005, 71).

A korszak oktatási kisebbségpolitikáját és óvodapedagógiai elveit jól tükrözi a Stevan Mačković és Vesna Srdić kutatásában vázolt korabeli szabadkai állapot. Szabadka az országban Belgrád és Zágráb után a harmadik legnagyobb város volt. Az 1931-es népszámlálás adatai szerint a város területén 100 058 lakos élt, amelynek 66,9%-a horvát és szerb, 29,7%-a magyar, 2,5%-a német volt (Szondi 2005, 287). A lakosság többsége a környező falvakban és tanyákon élt. 1925-ben a külső területeken nem, csupán a városban működött óvoda, szám szerint 11, ebből 10 városi tulajdonú volt, egy pedig magánóvoda. Ezekben belül 9 szerb-horvát és 2 magyar nyelvű csoport működött. Minden csoportban átlagosan közel 100 gyermekkel foglalkozott egy óvodapedagógus. A 10 községi tulajdonú óvodába 991 gyermek járt, ebből 432 szláv, 559 nem szláv származású volt. A szláv gyermekek 10%-a, a nem szláv gyerekek 96%-a nem beszélte a szerb nyelvet. Ezzel összefüggésbe hozható a tanfelügyelők korabeli évi jelentése a szabadkai óvodákról:

2 Svetozar Pribičević oktatási miniszter 1921-ben kiadta a névelemzési rendeletet, amely segítségével a tanulók neve alapján döntöttek el, hogy ki milyen nemzetiségű. Minden olyan személyt, akinek a neve hangzásban vagy tartalmában nem utalt magyar eredetre, eltiltották a magyar iskolától. Emellett az 1922/1923-as tanévtől a magyar nyelvű zsidóknak is tilos volt a magyar tagozatokra beiratkozni (Dimić 1997, III 64). Ez az óvodákra is érvényes volt.

Mivel a tanulók többsége nem beszéli az államnyelvet, az óvodák lehetnének a nyelvtanulás első helyszínei, hogy a gyermekek a későbbiekben könnyebben kapcsolódhassanak be az általános iskolai oktatásba. Ezt a munkát előzőleg meg kell tervezni és ki kell dolgozni. Az óvónők többsége közvetett úton, a magyar nyelvet is használva tanítja a gyerekeket az állami nyelvre (Mačković et al. 2004, 276).

Az államnyelv tanításának helyszíne lett az óvoda, ahol „jelen volt az a törekvés, hogy a gyerekekkel folyó foglalkozás minden területén az állami nyelv váljon uralkodóvá” (Mačković et al. 2004, 286). A szerb nyelv dominanciája mellett az államhoz való lojalitás, a hazaszeretet is hangsúlyosan jelen volt az óvodai munkában, ezt bizonyítja a szabadkai Második iskolafelügyelőség 1931/150 számú jelentése:

A hatáskörünk alá tartozó óvodákban a nemzeti szellem fejlesztésén dolgoztak, nemzeti ihletésű dalocskák-versikék tanításával ültették a kicsik szívébe a Király és a haza iránti szeretetet. A testgyakorlatokat katonás sorokban végezték. Most, hogy a sokol-ság eszménye ezeknél a gyerekeknél is jelentkezett, a sokol-rendszer szerinti testgyakorlatok végzését rendeltem el, melyeket šajkačákkal (katonasapkával) a fejükön és fáfegyverrel a kezükben végeznek (Mačković et al. 2004, 288).

1.3. Vajdaság újra a Magyar Királyság területe – a második világháború időszaka (1941–1944)

1941-ben Magyarország Németországhoz csatlakozva visszafoglalta az első világháború után elvesztett területeket, köztük Vajdaságot is. Az oktatást a magyar állam megkísérelte visszaállítani az 1918 előtti állapotokra a korabeli magyarországi mintákat szem előtt tartva. Magyarországon 1936-tól az óvoda igazgatása és felügyelete a belügyminiszter hatáskörébe került, és ezzel erősödött az államhatalom direkt befolyása a nevelés területére. Emellett ebben a korszakban a magyar óvodapedagógia népi-nemzeti irányba tolódott el (Molnár et al. 2015, 123). Az oktatás újrászervezésére vonatkozó rendeletek az itt élő kisebbségek számára nem kedveztek. A Jugoszláv Királyság alatt tanító pedagógusok csak a magyar nyelv tudásával és a magyar államra tett hűségeskü megtétele után tarthatták meg a munkájukat, a hiányzó oktatási szakembereket Magyarországról hozták (A. Sajti 2010, 88).

Szabadkán tíz óvoda működött 1942-ben, többségükben magyar, esetenként német tagozatokkal. A városon kívüli óvodahálózat növelésére is történt kísérlet. A többségében szerbek lakta sándori városrészben megnyitott intézmény kapcsán jegyzi meg az óvodai tevékenységet felügyelő városi tanácsos a követ-

kezőket: „Sándorban, ahol többnemzetiségű gyerekek élnek együtt, szükség van a békés egymás mellett élés megszokására és a magyar nyelv megtanulására” (Mačković 2004, 298).

Szabadkán beindult az óvodapedagógus-képzés is, az 1942/1943-as tanévben már működni kezdett a Magyar Királyi Állami Kisdedovónőképző Intézet 2 osztállyal, 72 tanulóval, akik, egy bunyevác (horvát) és egy német hallgató kivételével, mind magyar nemzetiségűek voltak (Mačković et al. 2004, 299).

1.4. Óvodák a szocialista Jugoszláviában (1945–1991)

A második világháború után Vajdaság autonóm tartományként (törvényhozói és jogalkotói hatalommal felruházva többek között az oktatás területén is) része lett a Josip Broz Tito által vezetett szocialista Jugoszláviának. A felekezeti óvodai oktatás és a magánóvodák megszűntek. Jugoszlávia a területén élő kisebbségeknek kezdettől fogva számos jogot biztosított, különösen az oktatás és a nevelés területén, lehetőséget biztosított mindenki számára az anyanyelven történő tanulásra az óvodától kezdve a középiskoláig minden szinten. Az 1974-ben meghozott alkotmány az anyanyelvhasználat jogát megerősítette az ország területén élő minden nemzetiség részére az oktatás, valamint az állami és a közszféra minden területén (Pálinkás 1984, 123). A magyar nyelvű óvodapedagógus-képzés 1952-ben meg is indult Újvidéken, először négyéves középiskola, majd 1975-től főiskola formájában³ (Pálinkás 1984, 153). Az óvodába iratkozó gyermekek száma fokozatos növekedett Jugoszlávia területén, míg 1957-ben 49 793 gyermek járt óvodába, addig 1988-ban már 413 197 (Božinović 1996, 248). Ezzel a növekedéssel sem érték el a megfelelő szintet, ugyanis 1978-ban Szerbia területén a gyermekek mindössze 16%-a, Vajdaság területén pedig 21%-a járt óvodába (Kamenov 1987, 307).

A korszak első éveiben – a Szovjetunióval való szakításig – szovjet mintára próbálták újrászervezni az iskoláskor előtti intézményeket. Ennek egyik eredménye volt az *Uputstva vaspitaču dečijeg vrta* című, szovjet mintára készült óvodai kézikönyv 1948-as kiadása. Részben a kiadvány hatására megjelentek az óvodában a napjainkig is megtalálható korosztály szerinti csoportok: a kiscsoport 3-tól 4 éves korú, a középső csoport 4-től 5 éves korú és a nagycsoport (iskola-előkészítő) 5-től 6 éves korú gyermekek számára (Kopas-Vukašinović 2004, 59–60). Meghatározták az óvodai tevékenység célját, az óvodapedagógus-

3 Több évtizeden keresztül magyar óvodapedagógusokat csak az újvidéki főiskolán képeztek. 1993-ban nyílt meg a szabadkai Óvóképző Főiskola, majd 2008-ban megkezdődött az egyetemi szintű óvodapedagógus-képzés az Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karán, ahol BA- és MA-képzés is folyik.

sok feladatait, a napi munka menetét, az óvodai szabad foglalkozások mellett a kötelező foglalkozások – ma is meglévő – területeit, amelyek az anyanyelv (beszédkészség), a testnevelés, a környezeti ismeret, a képzőművészet, a zene és a matematikai alapfogalmak ismeretére vonatkoznak (Kopas-Vukašinović 2004, 62–64). Ebben az időszakban a bölcsőde elkülönül az óvodától, ahol kéttípusú, máig jelen lévő formát vezettek be: a félnapos (négyórás) óvodát és az egész napos óvodát napközivel (Kamenov 1987, 139, 307). 1969-ben lépett hatályba a gyermekek harmadik életévétől az iskolás korig terjedő időszakának oktatási-nevelési programja. Ennek alapján külön kidolgozták – a szerbhorvát és a horvátszerb mellett – a magyar, szlovák, román és ruszin nyelvű gyerekek beszédkészségét fejlesztő foglalkozások, a környezeti nyelvek elsajátításának a programját. Ebben a szellemben készült el a Vajdasági Pedagógiai Intézet koordinálásával az első vajdasági pedagógiai program, amely a térségben elsőként nyújtotta a bölcsődék kidolgozott programját, illetve a gyermekek harmadik életévétől kezdődő óvodai programot. Ebben a tantervben, amelyet magyar nyelven is kiadtak, a fent felsorolt kötelező foglalkozások mellett a nagycsoportos, az iskola-előkészítő csoport tevékenységei kiegészülnek a környezetnyelv tanításának programjával. A vajdasági magyarok által lakott területeken, a szerbhorvát tagozatokon magyar nyelvet, a magyar tagozatokban pedig szerbhorvát nyelvet tanultak a gyermekek önálló foglalkozás formájában. A foglalkozások célja az volt, hogy megteremtsék az iskolai környezetnyelv tanításához szükséges nyelvi alapokat (*Az iskoláskor előtti nevelés*, 1975). 1985-ben, az 1975-ös programot kiegészítve, Vajdaságban kiadták azt a korabeli vélemények szerint is minőségi előrelépést jelentő óvodai programot, amely rugalmasabb óvodai tervezést és a tevékenységek átjárhatóságát biztosította (*Az iskoláskor előtti nevelés*, 1985).

Ebben az időszakban többnyire nem voltak különböző anyanyelvű gyermekekből álló, vegyes óvodai csoportok. A kétnyelvűséget a környezetnyelv tanítása mellett egyéb módszerekkel próbálták segíteni, illetve kísérleti céllal Szabadkán egyéb kezdeményezésekre is sor került. A szabadkai óvodákban

1954-től beindult a kétnyelvűség tanulmányozása, majd 1962-től megkezdődik a magyar kísérleti csoportokban a szerbhorvát nyelvű oktatás, és ugyanúgy a szerbhorvát kísérleti csoportokban a magyar nyelvű. A munkatervet a Pedagógiai Intézet dolgozta ki, 10 évig volt alkalmazásban. Ezután a tervet elfogadták Vajdaság egész területén, és a gyakorlatban is alkalmazták. Párhuzamosan ezzel, 4 olyan kétnyelvű tagozat munkáját kísérték figyelemmel, ahol a gyerekek különböző anyanyelvűek voltak (Mačković et al. 2004, 325).

Erre az időszakra utal a Szabadkán, a Kertváros egyik óvodájában tevékenykedő egyik pedagógus 1963/1964-es tanévre vonatkozó jelentése: „Egyes gyerekek gyengén beszéltek a szerb nyelvet, ezen a területen is sokat elértünk. A gyerekeknek sokat meséltem, olvastam, ami a szókincsük gazdagodását eredményezte” (Mačković et al. 2004, 323). Emellett az említett időszakban a Szabadkán óvónóként dolgozókkal folytatott beszélgetéseinkből tudjuk, hogy azokban az óvodákban, ahol több különböző nyelvű csoport is működött, csak a kötelező foglalkozások zajlottak elkülönülve, a játékszobában és a szabadban töltött idő alatt a különböző anyanyelvű gyerekek együtt játszottak, nyelvtanulásukat ez is motiválta.

A fenti próbálkozások is a testvériség–egység eszméjének a szocialista Jugoszláviában betöltött szerepével magyarázhatóak. Ez a szocialista ideológia teljesen áthatotta a korszak óvodai munkáját, az ünnepek kiemelése is ebben a szellemiségben történt, eszerint az óvodában megünnepezték a köztársaság és a hadsereg napját, a munka ünnepét, Josip Broz Tito születésnapját, valamint az újévvárást és az ehhez kapcsolódó Télapó-varást (Mačković et al. 2004, 323).

1.5. Óvodai oktatás és nevelés a miloševići hatalom idején (1991–2000) és a 21. század első évtizedeiben

Slobodan Miloševićnek nagy szerepe volt abban, hogy 1990-ben elfogadták Szerbia Alkotmányát, amely megteremtette a jogi kereteket Vajdaság autonómiájának teljes felszámolására. Ez Vajdaság oktatásának központosítását is eredményezte. Ettől kezdve Vajdaságnak megszűntek törvényhozó és jogalkotó jogai az oktatás területén is, minden tekintetben – anyagi és jogi szempontból is – Belgrád döntött a vajdasági oktatásról, így az iskoláskor előtti intézmények munkájáról is. A korszak óvodai oktatásra és nevelésre vonatkozó törvényei számos újdonságot tartalmaztak. Az oktatás és nevelés alapjairól szóló törvény (2004) megváltoztatásával bevezették, és minden gyerek számára kötelezővé és ingyenessé tették az iskoláskor előtti előkészítő programot. A nyelvhasználat kérdését is törvénybe foglalták, eszerint az óvodákban a nevelés és oktatás szerb nyelven kell hogy megvalósuljon, viszont a nemzeti kisebbségek tagjai számára a nevelés és oktatás anyanyelven is történhet, de lehet kétnyelvű, vagy történhet szerb nyelven is, ha a szülők és a gyámok legalább 50%-a úgy dönt. Ennek alapján az óvodákban megjelentek a nyelvileg vegyes csoportok. Az 1994/1995-ös tanévben a tartomány területén iskoláskor előtti oktatásban (egész napos, illetve félnapos óvodai ellátásban) 43 547 három–hét éves korú gyermek részesült. Az oktatás 1683 csoportban történt. Magyar nyelven 26 közösségben működött napközi és óvoda, 216 csoporttal, amelyekbe 5225 magyar gyermek járt, viszont

48 kétnyelvű, magyar–szerb csoport is működött 1093 gyermekkel (Mirnics 1997, 144–145).

1996-ban Szerbiában létrehozták azt az iskoláskor előtti oktatásra és óvodára vonatkozó programot, amely átdolgozott formában napjainkban is érvényes. Az alapprogram a gyermeket, annak testi és szellemi fejlődését helyezi előtérbe, így a program alapelvei is ezt a nézetet hangsúlyozzák. Az intézményekben két nyílt oktatási rendszerhez kapcsolható modell, az A és B közül választhatnak a pedagógusok. Hogy melyik módszer szerint dolgoznak, legtöbbször az illetékes intézmény dönti el. Ha az intézmény nem határozza ezt meg, a pedagógus dönthet. Erre a két munkaformára épülhet rá még egy, az intézmény által meghatározott speciális program. Ez lehet már meglévő program (módszer) átvétele, de megfelelő szakemberek segítségével új program is alakulhat (*Pravilnik o opštim osnovama predškolskog programa*, 2006). Ilyen a szabadkai Naša radost Iskoláskor Előtti Intézmény által kibocsátott *Kommunikációs képességek fejlesztése kétnyelvű csoportban* elnevezésű speciális nevelő-oktató program, amely szerb és magyar óvodapedagógus páros vezetésével működő kétnyelvű (szerb, magyar) óvodai közösség, csoport létrehozására irányul. A program célja a domináns kétnyelvűség elérése. A 2002/2003-as iskolaévben öt ilyen csoport működött az intézményben.⁴

A miloševići időszakban megkezdődött a vajdasági magyarok civil háttérstruktúrájának és érdekvédelmi szervezeteinek a kialakulása. 1993-ban megalakult a Vajdasági Magyar Pedagógusok Egyesülete, 1998-ban a Vajdasági Magyar Óvodapedagógusok Egyesülete, 2002-ben a Magyar Nemzeti Tanács, a vajdasági magyarság országos kisebbségi önkormányzati szerve.

A Vajdasági Magyar Óvodapedagógusok Egyesülete keretében megindult egy tudatos, kizárólag az óvodai tevékenységet segítő munka, amely a népi kultúra, a helyi hagyományok és értékek óvodapedagógiába való integrálásának módszertani alapjait fektette le (Szóke 2000, 2006).

Fenntartható-e a vajdasági magyar óvodahálózat?

2.1. Folyamatos csökkenést mutató demográfiai adatok

Mirnics Károly szociológus 1998-ban megvizsgálta a vajdasági magyarság vitális statisztikai tényezőit az oktatás kapcsán, és a születési adatok alakulása és a várható élettartam alapján megállapította, hogy az 1948-as népszámlálás időpontjában élt magyar népesség még képes volt önmaga reprodukciójára. Ez az arány később egyre romlott. Így például az 1991-ben élő vajdasági magyar

4 Lásd bővebben az intézmény weboldalán: <http://starisajt.nasaradost.edu.rs/hu/program/razvijanje-komunikativne-sposobnosti-na-nematernjem-jeziku.html> (2018. okt. 15.).

népesség a mostani csökkenő születésszámmal csak 110–120 év alatt lenne képes önmagát reprodukálni (Mirnics 1998, 59). Badis Róbert a 2011-es népszámlálás alapján vizsgálta meg a demográfiai folyamatokat, és megállapította,

hogy a kilencvenes években tapasztalt tendenciák folytatódnak. Továbbra is évente mintegy 1,5%-kal csökken a vajdasági magyarok száma. A természetes fogyatkozás mérséklődni látszik, de stabilan 3 ezer fő környékén mozog. Az elmúlt időszakra kivetítve ez mintegy 30 ezres népességcsökkenést okozott. Az elvándorlás, bár más motivációval, de tovább folytatódik, hozzávetőlegesen 500 és 1000 közé tehető az elvándorlók száma évente [...]. Az asszimilációs veszteség nagyobb része generációk közötti veszteség, kisebb része adódik csak a nemzeti identitás megváltoztatásából. A vegyes házasságok arányából és az etnikai reprodukció mértékéből becsülve, körülbelül 5–6 száz főre tehető évente az asszimilációs veszteség (Badis 2012, 35).

A magyar kisebbség létszámának csökkenése az elmúlt öt évben tovább folytatódott, a vajdasági magyarok külföldre történő vándorlása a tapasztalatok szerint az elmúlt években felgyorsult. Ez leginkább az oktatási intézmények munkáján érezhető, az iskolákban gyakori jelenség, hogy szeptemberi iskolakezdekori osztályonként néhány gyermekkel kevesebb iratkozik be, a család külföldre történő költözése miatt. Az óvodába járó gyermeklétszám adatai is ezt mutatják. A 2009/2010-es tanévben 9%-kal volt kevesebb az óvodába járó iskola-előkészítő csoport létszáma, a 2014/2015-ös tanévben az előző tanévhez képest 5%-os a gyermeklétszám csökkenése. A gyermeklétszám növekedése csupán a 2012/2013-as tanévben tapasztalható (Magyar Nemzeti Tanács 2015, 11–12).

2.2. Felcserélő kétnyelvűségi helyzetek az óvodában

Kevés adattal rendelkezünk, amely számot ad arról, hogy hány magyar gyermek jár szerb óvodába. „Évtizedekre visszamenőleg az anyanyelven tanulók aránya a képzésnek ezen a szintjén is változatlanul 80% körül mozog” – írják a Magyar Nemzeti Tanács Oktatásfejlesztési stratégiájában 2010-ben (Magyar Nemzeti Tanács 2010, 2). Badis Róbert kutatásából tudjuk, hogy a 2009/2010-es tanévben szerb nyelvű iskola-előkészítőbe többnyire a szórványban élő gyermekeket írták, ahol nincs magyar nyelvű oktatás, de az adatok azt mutatják, hogy számos nagyvárosban (Újvidék, Zombor, Szabadka) is nagyobb számú magyar gyermek jár szerb nyelvű óvodai csoportba. A szerb nyelvű óvodába járók mellett magas a vajdasági kétnyelvű (többnyire szerb–magyar) óvodákba járó gyermekek száma is (Badis 2011). A régió pszicholingvisztikával foglalkozó

kutatói az anyanyelvi domináns kétnyelvűséget tartják elfogadható mintának, kutatásaik szerint negatív hatással van egy gyermekre, ha nem az anyanyelvén, hanem egy második nyelven történik iskoláztatása (Göncz 1985, 2004).

Ha például kisebbségi szempontból mérlegeljük a kérdést, és a helyzetet erősen felcserélő kétnyelvűségi helyzetnek ítéljük, amelynél a többségi nyelv státusza magas, a kisebbségié alacsony, és emiatt fennáll a nyelvcsere lehetősége, a cél viszont anyanyelvi domináns kétnyelvűség, valószínű helyesebb az olyan döntés, amely azt ajánlja az iskolának, mint intézménynek, hogy a második, többségi nyelv intézményes oktatásának kezdését elodázza. Ha pedig a többségi tanulók kétnyelvűsítéséről vagy elit kétnyelvűség kialakításáról van szó, a mai ismeretek tükrében inkább a második vagy idegen nyelv korai vagy korábbi kezdete tűnik elfogadhatóbbnak – írja Göncz Lajos (2004, 277).

A két- és többnyelvűséget a gyermekkori nyelvsajátítás szempontjából kutató Mikes Melánia által létrehozott többnyelvűségi modell egyik alapelveként azt tartja, hogy az egyéni kétnyelvűség fejlesztését az iskola előtti korban kell elkezdeni (Mikes 1976, 15), szerinte

ahhoz, hogy a gyermek elsajátítsa környezete nyelvét, nem szükséges, hogy ezen a nyelven részesüljön óvodai nevelésben. A környezetnyelven való nevelés és oktatás – azaz a gyermek szerb nyelvű csoportba íratása –, ha ugyanis a gyermek még nem ismeri anyanyelvi szinten a környezetnyelvet, a beszéd- és értelmi fejlődésére káros következményekkel járhat, és érzelmi konfliktusok kialakulásához is vezethet. Ha a gyermek az óvodába indulást megelőzően csak a magyar nyelvet használta, ajánlatos, hogy az óvodai nevelés is azon a nyelven történjék. Elegendőnek bizonyulnak az óvodai programban szereplő környezetnyelvi tevékenységek, amelyeknek nem a nyelvtanulás a célja, hanem a kommunikációs készségek fejlesztése játékos tevékenységi formák segítségével (Mikes 2003, 160).

Mindenesetre jól látható, hogy a kutatók által javasolt modell egyikével sem találkozhatunk a vajdasági magyar óvodákban, kivéve a szabadkai Naša radost Iskoláskor Előtti Intézmény által létrehozott *Kommunikációs képességek fejlesztése kétnyelvű csoportban* című speciális nevelő-oktató programot.

A vajdasági óvodatörténet áttekintése jól mutatta, hogy a térségben történt hatalomváltások gyakran az óvodában is az államnyelv dominanciáját használták föl arra, hogy erősen felcserélő kétnyelvűségi helyzetet létrehozva előkészítsék a gyermekeket többségi nyelven történő iskoláztatásukra.

Összegzés

A Vajdaság területén folyó nemzetiségi, azaz kisebbségi iskoláskor előtti oktatás minden esetben az anyanyelvre épülő identitásból indult ki. A törvények minden korszakban csupán az iskoláskor előtti nevelés államnyelvtől eltérő nyelven való jogát rögzítették, az uralkodó ideológiákon és a hazaszereteten kívül egyáltalán nem tértek ki a nemzeti identitás alakításának egyéb formáira, az etnikum helyi, illetve anyaországi történeti és kulturális hagyományainak elsajátítási módjaira és lehetőségeire. Ebből kifolyólag a vajdasági iskoláskor előtti nevelés jellemzőit makroszinten csupán a nyelvhasználat, illetve az erre vonatkozó jogok és gyakorlatok alapján tudjuk meghatározni. Az ide tartozó adatok összehasonlítása alapján elmondhatjuk, hogy noha a vajdasági óvodatörténet áttekintése jól mutatta, hogy a térségben történt hatalomváltások a 20. század első felében az óvodai nyelvhasználatban az államnyelv dominanciáját használták fel arra, hogy erősen felcserélő kétnyelvűségi helyzetet hozzanak létre, amely előremozdítja a gyermekek többségi nyelven történő iskoláztatásának lehetőségét, mégis a 20. század második felének oktatáspolitikája, még a miloševići hatalom idején is lehetőséget biztosított a magyar kisebbség anyanyelvének teljes körű használatára az iskoláskor előtti nevelési intézményekben.

Ennek alapján elmondhatjuk, hogy napjaink iskoláskor előtti nevelési programjának alapelvei lehetőséget biztosítanak arra, hogy az óvodapedagógus a kisebbségi kultúra alapjaira építse a helyi programot. Ez a tudás a vajdasági magyarság esetében sajnos nincs összefoglalva, a cél- és követelményrendszer kimenetre orientált (output) rendszerű szabályozása ilyen szempontból nem történt meg. Csak az egyes óvodai speciális programok és dokumentációk áttekintéséből, pedagógusokkal folytatott interjúkból szerezhethetnénk értesülést arról, hogy a kisebbségi oktatás magában foglalja-e, vagy csak töredékesen tartalmazza a kisebbségi kultúrára, vallásra, életmódra, művészetre, etnográfia és történelemre vonatkozó alapkészségeket. Ez a szempont a térségben elfogadottan nem az állami oktatáspolitikai feladata. A nemzeti identitás megőrzésére vonatkozó tudást a pedagógusképző intézmények igyekeztek kialakítani, illetve a 21. században a Magyar Nemzeti Tanács, különböző szakegységekkel karöltve. Ebben leginkább a Vajdasági Magyar Óvodapedagógusok Egyesületének volt szerepe. A Magyar Nemzeti Tanács stratégiája számos, leginkább a létszámnövekedésre, illetve a nyelvi kérdésekre vonatkozó intézkedéssel próbálja befolyásolni a magyar etnikumra vonatkozó vajdasági óvodai tevékenységét (Vackor óvodába indul projekt, Diákbusz projekt, az óvodára is vonatkozó magyar nyelvű fejlesztőpedagógiai hálózat kiépítése) (Magyar Nemzeti Tanács, 2015). Mindennek a hatását egy későbbi, mikrotörténeti kutatással lehetne alaposabban megvizsgálni.

Irodalom

- Badis Róbert. 2011. *A vajdasági magyar szórványban élők demográfiai helyzete*. Zenta: Identitás Kisebbségkutató Műhely.
- Badis Róbert. 2012. Láttelet a vajdasági magyarok demográfiai helyzetéről. *Pro Minoritate*, 12 (3): 27–38.
- Božinović, Neda. 1996. *Žensko pitanje u Srbiji u XIX i XX veku*. Beograd: Devedesetčetvrtā – Žene u crnom.
- Dimić, Ljubodrag. 1997. *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941*, I. Beograd: Stubovi kulture.
- Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa szerk. 1997. *Anyanyelvi oktatásunk*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Gavrilović, Ana. 2001. *Predškolske ustanove u Srbiji, 1843–2000*. Beograd: Službeni glasnik.
- Göncz Lajos. 1985. *A kétnyelvűség pszichológiája: A magyar–szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Göncz Lajos. 2004. *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége – nyelvpszichológiai vonatkozások*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Horváth Mátyás. 1997. A jugoszláviai magyar iskolák fejlődéstörténeti vázlata a két világháború között. *Magyar Pedagógia*, 97 (3–4): 319–326.
- Iványi István. 1892. *Szabadka szabad királyi város története. II.* Szabadka: Bittermann József Könyvnyomdája.
- Kamenov, Emil. 1987. *Predškolska pedagogija. Knjiga prva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kopas-Vukašinović, Emina. 2004. *Karakteristike i razvoj programa za predškolsko vaspitanje i obrazovanje*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet. <http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/1949/Disertacija.pdf?sequence=1>. (2018. jan. 11.)
- Mačković, Stevan – Runje, Dujo – Srđić, Vesna – Vass Géza. 2004. *Az iskoláskor előtti nevelés kialakulása és fejlődése Szabadkán*. Szabadka: Naša radost Iskoláskor Előtti Intézmény.
- Magyar Nemzeti Tanács. 2010. Magyar Nemzeti Tanács Oktatásfejlesztési Stratégiája 2010–2016. <http://archiv.mnt.org.rs/10-Strategiak>. (2018. jan. 15.)
- Magyar Nemzeti Tanács. 2015. Magyar Nemzeti Tanács Oktatásfejlesztési Stratégiája 2016–2020. http://www.mnt.org.rs/sites/default/files/attachments/oktatasi_strategia.pdf. (2018. febr. 10.)
- Mikes Melánia. 1976. A többnyelvűség jugoszláv modellje. *Hungarológiai Közlemények*, 8 (26–27): 9–18.
- Mikes Melánia. 2003. A kétnyelvűség fejlesztése a vajdasági óvodákban. In *Kisebbségi létjelen-ségek. Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*, szerk. Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa. 159–185. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Mikuska, Éva – Raffai, Judit. 2018. Early Childhood Education and Care for the Hungarian minority in Vojvodina, Serbia. *Early Years* 38 (3). <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09575146.2018.1479682?scroll=top&needAccess=true>. (2018. szept. 22.)

- Mirnic Károly. 1997. Az óvodától az egyetemig – anyanyelven. In *Anyanyelvi oktatásunk*, szerk. Gábrityné Molnár Irén – Mirnic Zsuzsa. 137–157. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Mirnic Károly. 1998. A magyar kisebbség iskolázottsági szintje a Vajdaságban. In *Vajdasági útkereső*, szerk. Gábrityné Molnár Irén – Mirnic Zsuzsa. 33–93. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Mirnic Károly. 2000. Demográfiai jellemzők, társadalmi mutatók. Politikai önszerveződés. In *Vajdasági marasztaló*, szerk. Gábrityné Molnár Irén – Mirnic Zsuzsa. 23–52. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Molnár Balázs – Pálfi Sándor – Szerepi Sándor – Vargáné Nagy Anikó. 2015. Kisgyermek-kori nevelés Magyarországon. *Educatio*, 24 (3): 121–128.
- Pálincás József. 1984. *Walter magisztertől a tudományegyetemig: Iskoláink rövid története*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Pukánszky Béla – Németh András. 1997. *Neveléstörténet*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Sajti Enikő, A. 2010. *Búntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, Történettudományi Doktori Iskola, Modernkori Program.
- Stojanovic, Aleksandar – Kovacevic Zorica – Bogavac Dragana. 2018. From obsolete to contemporary preschool education (experiences in Serbia), *Early Years* 38 (3) <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09575146.2018.14445842018> (2018. 11. 10.)
- Szondi Ildikó. 2005. *Nemzetiségi demográfiai viszonyok a déli szláv országokban, különös tekintettel a magyarság adataira*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Statisztikai és Demográfiai Tanszék.
- Szöke Anna. 2000. *Elszaladt a kemence: Óvónők és szülők kézikönyve*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Szöke Anna szerk. 2006. *Ne csak taníts, örökíts! A vajdasági magyar óvodapedagógia tíz éve*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.
- Tóth Lajos. 1994. *Magyar nyelvű oktatás a Vajdaságban 1944-től napjainkig*. Szabadka: Szabadegyetem.
- Völgyi Lajos. 1896. *Szabadka szabad királyi város óvodáinak története és fejlődése 1839-től 1896-ig*. Szabadka: Krausz és Fischer Könyvnyomdájából.
- Völgyi Lajos. 1908. *Karácsonyfa-ünnepség: Elemi iskolai, óvodai és családi használatra összeállította*. Szabadka: Szent Antal Nyomda.

Judit RAFAI – Eva VUKOV RAFAI – Eva MIKUŠKA

175 GODINA VOJVODANSKOG PREDŠKOLSTVA NA MAĐARSKOM JEZIKU SA GLEDIŠTA ETNIČKOG IDENTITETA I UPOTREBE MATERNJEG JEZIKA

O vojvodanskom školstvu na mađarskom jeziku su već objavljeni brojni pregledi, dela. Ova dela sa temom predškolskog vaspitanja većinom se bave samo na nivou napominjanja. (Pálincás 1984, Tóth 1994, Gábrityné – Mirnic 1997). U zadnjim

decenijama je publikovano više radova, koji se bave konkretno sa predškolskim ustanovima u Srbiji (Gavrilović 2001, Kopas-Vukašinović 2004, Mačković – Runje – Srdić – Vass 2004; Stojanovic – Kovacevic – Bogovac 2018), ili u Mađarskoj, odnosno daju sažetak istorije predškolskog vaspitanja jednog mesta, područja. U našem radu ni mi ne vršimo prikazivanje celokupne istorije vojvodanskog predškolskog vaspitanja, ali sa gledišta etničkog identiteta i upotrebe maternjeg jezika pokušavamo običi najvažnije stanice na mađarskom jeziku organizovanog predškolskog vaspitanja u Vojvodini, koja ove godine slavi svoj 175 godišnji jubilej. Prikazivanju će u najvećem broju služiti primeri organizovanja i promene subotičkih predškolskih ustanova.

Ključne reči: predškoolstvo, maternji jezik, etnički identitet, Vojvodina, Mađari, Subotica.

Judit RAFFAI – Éva VUKOV RAFFAI – Éva MIKUSKA

MARKING THE 175th ANNIVERSARY OF THE FIRST HUNGARIAN ETHNIC MINORITY NURSERY IN VOJVODINA, THE NATIONAL IDENTITY AND THE IMPORTANCE OF SUSTAINING THE NATIVE LANGUAGE

There were several academic papers that address the education system in Vojvodina (Pálincás 1984, Tóth 1994, Gábrityné – Mirnics 1997), however, there were few written about the history of the Early Childhood Education and Care (ECEC) that examines the rights of ethnic minorities living in this region. In recent decades, however, academic attention turned to the region's rich ECEC history, both from Serbia (Gavrilović 2001, Kopas-Vukašinović 2004, Mačković – Runje – Srdić – Vass 2004; Stojanovic – Kovacevic – Bogovac 2018) and from Hungary (Pukánszky – Németh 1997, Molnár – Pálfi – Szerepi – Vargáné 2015). Our aim was not to produce a comprehensive historical overview of the nurseries (bölcsőde) and kindergartens (óvoda) of the Hungarian national minority in Serbia, but to mark and celebrate 175 years since the first Hungarian nursery opened in Subotica. We will cover the influence of early educational and cultural traditions and values giving specific attention to the usage of the native language that is fundamental to cultural identity.

Keywords: Early Childhood Education and Care, native language, ethnic identity, Vojvodina, Hungarians, Subotica.